

vefat tarihinin 200 (815) yılı civarında olduğunu kaydetmektedir (GAS, I, 586).

On iki bölümden meydana gelen *el-Müdevvene*'yi Horasan'da tamamladıktan sonra Ebû Gânim, Kuzey Afrika'nın büyük şehirlerinden, o dönemin İbâziye merkezi Tâhert'e doğru, şehrin kurucusu ve Rüstemîler'in İbâziye kolunun ikinci büyük imamı Abdülvehhâb b. Abdurrahman'a kitabını takdim etmek üzere yola çıktı. Bu yolculuk sırasında İbâzîler'in faaliyet merkezi olan Cebelinfûse'ye uğradı. Burada İbâzî şeyhi Ebû Hafs, Amrûs b. Feth'in yanında bir müddet kaldı. Ebû Hafs bu süre içinde *el-Müdevvene*'den bir nüsha istinsah edip Mağrib İbâzî literatürüne katkıda bulundu. Bu eser *el-Müdevvenetü's-şuğrâ* olarak bilinmektedir. Ebû Gânim daha sonra Tâhert'e geçerek eserini Abdülvehhâb'a takdim etti. Ancak bu nüsha Rüstemî Kütüphanesi'nin tahrip olması sonucunda kaybolmuştur.

Ebû Gânim eserindeki bilgileri, İbâzîler'in ileri gelen âlimleri Ebû Eflah, Hânim b. Mansûr ve özellikle Ebû Ubeyde Müslim et-Temîmî'den, onun talebeleri Abdullah b. Abdülazîz ile Ebû'l-Muarric Ömer b. Muhammed ve diğerleri vasıtasıyla elde etmiştir. Eserin diğer önemli bir özelliği de İbâzîler'den ilk hadis tedvin eden Hânim b. Mansûr'dan Ebû Yezîd el-Kazvîni vasıtasıyla aldığı hadisleri kaydetmesidir. Bunun yanı sıra Kuzey Afrika'ya giderken Mısır İbâzîleri'nden duyduğu hadis ve rivayetleri nakletmiş, devrinin diğer İbâzî kaynaklarından da faydalanmıştır. Bu yönleriyle eser güvenilir bir İbâzî kaynağıdır.

J. C. Wilkinson *el-Müdevvene*'nin, muhtemelen İmam Eflah b. Abdülvehhâb'ın döneminden itibaren yapılan önemli ilâvelerle birlikte Rüstemî devri sonrasında Nükkârîler'in güç kazandığı zamanda kadar tadrîcen tamamlandığını söylemektedir (Isl., LXII, 250). Abdullah b. Yezîd el-Fezârî'ye de atfedilen eser Berberî diline tercüme edilmiştir.

Eserin bizzat Ebû Gânim tarafından yazılmış *el-Müdevvenetü's-şuğrâ* ve Ettafeyyîş (ö. 1332/1914) tarafından hazırlanmış *el-Müdevvenetü'l-kubrâ* olmak üzere günümüze ulaşan iki ayrı tertibi vardır.

el-Müdevvenetü's-şuğrâ (I-II, 1404/1984) ve *el-Müdevvenetü'l-kubrâ* (I-II, 1404/1984) Uman'da Vizâretü't-türâsî'l-kavmî ve's-sekâfe tarafından neşredilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Şemmhâfi, *Kitabû's-Siyer*, Kahire 1301, s. 228; Sâlimî, *el-Lüm'a*, Algiers 1326, s. 184, 197-198; Sezgin, GAS, I, 586; W. Schwartz, *Die Anfänge der Ibaditen in Nordafrika*, Wiesbaden 1983, s. 42, 44; Pierre Cuperly, "Muhammed atfayyas et sa Risâla Sâfiya fi ba'd Tawârîh ahl wâdî Mizâb", *IBLA*, XXXV/130 (1972), s. 265; M. İsâ Mûsâ, "el-Bibliyucrâfiyâtü'l-İbâziyye", *Âlemü'l-kütüb*, V/1, Riyad 1984, s. 87; J. C. Wilkinson, "İbâdi Hadîth: an Essay on Normalization", *Isl.*, LXII (1985), s. 232, 233, 241, 248-251; T. Lewicki, "Abû Ghânim al-Khurasânî", *EI*² (İng.), I, 120; a.mlf., "el-İbâziyya", *a.e.*, III, 653; a.mlf., "Ebû Gânim el-Horâsânî", *UDM*^İ, I, 877-878.

SAFFET KÖSE

EBÜ HAFS el-HADDÂD

(أبو حفص الحداد)

Ebû Hafs Amr b. Seleme
el-Haddâd en-Nisâbü'rî
(ö. 260/874)

Melâmet ve fütüvvete dair
fikirleriyle tanınan Nisâburlu süfi.

Nisâbur civarındaki Kurdâbâd köyünde doğdu ve burada yaşadı. Babasının adı çeşitli kaynaklarda Mesleme, Sâlim, Seleme (Selme) şeklinde kaydedilmiştir. Ümmî olduğu ve Arapça bilmediği yolundaki rivayetlere bakılırsa Arap olmadığı ve öğrenim görmediği anlaşılar. Kendisinden ilk defa Hâkim en-Nisâbü'rî (ö. 405/1014) *Târîhu Nisâbü'r* adlı eserinde bahsetmiş, daha sonra Sülemî'nin *Risâletü'l-Melâmetiyye* ve *Tabakâtü's-şüfiyye*'si ile müteakip tabakat kitaplarında çoğu birbirinin aynı olan bilgiler verilmiştir. Mesleği dolayısıyla "Haddâd" (demirci) diye tanınmıştır.

Ebû Hafs hacca giderken sekiz arkadaşıyla birlikte Bağdat'a uğramış, Cüneyd-i Bağdâdî ile görüşmüş ve burada bir yıl kalmıştır. Sülemî *Risâletü'l-Melâmetiyye*'sinde Ebû Hafs'ın özellikle fütüvvet* konusundaki fikirleriyle Bağdat sûfilerini kendisine hayran bıraktığını belirtir ve kendisini melâmet* ehlinin temsilcilerinden sayar; aynı müellif *Fütüvvet* adlı risâlesinde de onun fütüvvete dair görüşlerini aktarır. Tabakat kitaplarında Ebû Hafs'ın bir cariyeyle âşık olması ve ona kavuşmak için verdiği çabalardan uzun uzun söz edilerek tasavvufa intisap etmesine bu olayın sebep olduğu belirtilir. Başka bir menkıbeye göre Ebû Hafs, âhiret azabının ağırlığından ve insanların bu azap karşısında duyacakları dehşetten bahseden Zümer sûresinin 47. âyetini dinlerken kendinden

geçerek elini ateşe sokmuş ve kızgın demiri çıkartmıştır. Bu olaydan sonra demirciliği bırakıp uzun yıllar nefsinin terbiye etmek için çetin riyâzetlere başladı. Ancak bir süre sonra tekrar demirciliğe dönerek mesleğini gizlice sürdürdü ve kazancını fakirlere dağıttı. Zamanla ünü Nisâbur sınırlarını aştı. Nitekim Bağdat'a gittiğinde Cüneyd-i Bağdâdî ve diğer ünlü sûfiler tarafından karşılanması bunu teyit etmektedir.

Ebû Hafs, Ubeydullah b. Mehdî, Ahmed b. Hadraveyh, Ebû Türâb en-Nahşebî gibi çağındaki büyük sûfilerin sohbetinde bulundu. Şah b. Şücâ ve Ebû Osman el-Hirî gibi sûfiler onun tasavvuf anlayışını devam ettirmişlerdir.

Fütüvvet konusu üzerinde ısrarla duran Ebû Hafs'a göre fütüvvet fedakârlık, cömertlik, diğerkâmlık, nefse hâkimiyet, tahammül ve faaliyet gibi unsurları ihtiva eder. "Fütüvvet lâf değil iş ve faaliyet" sözü Bağdat sûfileri tarafından çok beğenilmiş, fütüvveti "insafı olmak fakat insaf beklememektir" şeklinde tarif etmesi Cüneyd-i Bağdâdî'nin çok hoşuna gitmiştir. Ebû Hafs kerem ve cömertliği fütüvvetin esasları olarak görür, ayırım gözetmeden herkese iyilik yapılmasını, ancak yapılan iyiliklerin hiç yapılmamış gibi kabul edilmesini ve hatırlanmamasını ister. İnsanların acılarına ortak olmayı fütüvvetin gereği sayan Ebû Hafs kuvvetli bir Melâmetî eğilime sahiptir. Mümkün olduğu kadar tanınmamak gerektiğine inanır. Nefis hakkında oldukça karamsar olup ancak nefsinin iyi tanyan kimsenin taşkınlıktan korunabileceği görüşündedir. Nefsin hevasına karşı gelmeyi kurtuluşun yolu olarak görür. Hz. Yûsuf bile, "Ben nefsimi temize çıkarmam" (Yûsuf 12/53) demişken, "İnsanoğlu nefsinden nasıl razı olur!" der. Bu yüzden semâdan hoşlanmaz. Rabine ibadet eden insanın ihlâstan uzaklaşarak kendisini rab yerine koyabileceğinden endişe eder. Onun melâmet anlayışı diğer Melâmetîler'inkinden farklıdır. Melâmet ehli, insanın içinin dışından daha iyi olması lâzım geldiği görüşünde olduğu halde Ebû Hafs içle dış, öze söz arasında tam bir uygunluk bulunması gerektiğine inanır; dıştaki edep güzelliğini içteki hallerin güzelliğinin delili sayar; bu sebeple dış görünüşe ve edebe büyük önem verir. Hatta tasavvufun edepten ibaret olduğunu düşünür.

Ebû Hafs'a göre insan ibadet ve taatlen zevk almalıdır. İki rek'at namaz kı-

EBÜ HAFS el-HADDÂD

lan ârif namazını bitirmeden bunun haz-
zını içinde hisseder. Dünyada zevki olma-
yan bir amelin âhirette sevabı olmaz.

Ebû Hafs'ın zühd anlayışı da bu ko-
nuda sûfiler arasında yaygın olan kana-
atten farklıdır. Ona göre hakiki zâhid
dünyayı ne över ne de kötüler. Dünya
kendisine yönelince sevinmez, uzakla-
şınca üzülmaz. Dünya tasasını içinden
atıp rahata kavuşan zâhid değildir. Ger-
çek zâhid dünya tasasını attıktan sonra
âhiret için yorulan kişidir. Zühd elde avuç-
ta değil kalpte bulunur. Her zaman Al-
lah'a ihtiyaç duymak, sünnete bağlı kal-
mak ve helâl rızık yemek tasavvufun esa-
sını teşkil eder. Kerâmetle desteklendi-
ği halde bunun farkında olmayan kişi
velidir.

İbn Ebû Hâtim, Ebû Hafs'ın rivayet
ettiği hadislerin yazılabileceği, ancak de-
lil olarak kullanılamayacağı kanaatin-
dedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VI, 235,
236; Süleimî, *Risâletü'l-Melâmetiyye* (nşr. Ebû'l-
Alâ Afîfî), Kahire 1364/1945, s. 86-120; a.mlf.,
Tabakât, s. 115-122; Ebû Nuaym, *Hilye*, Kahi-
re 1932-38, X, 229; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XII,
211; Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb* (Uludağ), s. 224
vd.; Kuşeyrî, *er-Risâle* (trc. Tahsin Yazıcı), İstan-
bul 1966, s. 61 vd.; Herevî, *Tabakât* (nşr. Abdül-
hay Habîbî), Kâbil, ts., s. 95-102; Attâr, *Tezki-
retü'l-evliyâ*, Leiden 1905, I, 322-335; İbnü'l-
Cevzî, *Şifâtü's-sâfıye*, Beyrut 1399/1979, IV, 118-
121; Zehebi, *A'lâmü'n-nübela*, XII, 510; a.mlf.,
el-İber, II, 31; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâ-
hire*, III, 41, 66; Câmî, *Nefehât*, s. 57; Lâmiî, *Ne-
fehât Tercümesi*, İstanbul 1270, s. 111; Şa'râ-
nî, *eş-Tabakât*, Bulak 1276, I, 96; Münâvî, *el-
Kevâkib*, I, 257; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 150;
III, 99; M. Molé, *Les Mystiques musulmans*, Pa-
ris 1965, s. 72-77; Schimmel, *Mystical Dimen-
sions of Islam*, s. 86-87; J. Chabbi, "Abû Hafs
Haddâd", *Elr*, I, 293-294.

TAHSİN YAZICI

EBÜ HAFS el-HİNTÂTÎ

(أبو حفص الهنتاتي)

Ebû Hafs Ömer b. Yahyâ
b. Muhammed el-Hintâtî
(ö. 571/1175-76)

Muvahhidler Devleti'nin
kurucularından.

Aslen Mağrib-i Aksâ'daki (Fas-Moritan-
ya) büyük Berberî kabilelerinden biri olan
Masmûde'nin Hintâte (İnt) koluna men-
suptur. Muvahhidler'in önderi İbn Tü-
mert'in davetini kabul ederek bu hare-
ketin "cemaat" ve "muahcirler" adları-
yla anılan ilk on kişisi arasına girdi (514/
1120-21). Ebû Hafs'ın güçlü bir kabilenin

mensubu olarak Muvahhidler'in başlat-
tığı harekete katılması, daha ilk merha-
lesinde bu harekete önemli bir askerî
destek sağladı.

Ebû Hafs tavizsiz politikasıyla tema-
yüz etti. Bu tavrı kendisini, Muvahhid-
ler'in gerçek kurucusu Abdülmü'min el-
Kûmî'nin (1130-1163) sağ kolu ve idare-
nin ondan sonraki ikinci adamı mevkii-
ne yükseltti. Bu arada şûrâ heyetinin baş-
kanlığını üstlendi. Hatta Abdülmü'min-
den sonra halifelğe onun getirilmesinin
kararlaştırıldığı, ancak bu hakkından Ab-
dülmü'min'in oğlu lehine feragat ettiği
rivayet edilmektedir.

Ebû Hafs, Abdülmü'min'in yakını ol-
masına rağmen İbn Tûmert'in koyduğu
ilkelerden sapmalar olduğunu hissettiği
zaman onu tenkit etmekten çekinmez-
di. Abdülmü'min döneminde Murâbit-
lar'a karşı düzenlenen birçok askerî se-
fere kumandanlık eden ve bu sayede
bir kısım Murâbit topraklarını Muvah-
hidler Devleti'nin sınırları içine katmış
olan Ebû Hafs 526'da (1132) Celâve'yi
aldı ve 538'de (1144) Fas'ın zaptıyla gö-
revlendirildi. 539 (1145) yılında Abdül-
vâdiler'in, Benî Versifin'in ve diğer bazı
Berberî hânedanlarının itaat altına alın-
masına katkıda bulundu. Bir yıl sonra
da Bergavâta kabilisinin yurdunu ele
geçirdi. Bu seferleri sırasında onun Mu-
râbitlar'a karşı son derece sert davran-
dığı görülür. Bunda, şeyhi İbn Tûmert'in
Murâbitlar'ı hedef alan, bu arada onları
putperestlikle suçlayacak kadar ileri gi-
den tenkitlerinin yanında kabilecilik an-
layışının da rolü olmuştur.

Abdülmü'min'in yerine önce oğlu Ebû
Abdullah Muhammed'in, daha sonra da
diğer oğlu Ebû Ya'kûb Yûsuf'un vâliht
tayin edilmesini teklif eden ve böylece
Muvahhidler'in hânedanlığa dönüşme-
sini sağlayan kişi de rivayete göre Ebû
Hafs'tır. Böylece Ebû Hafs, o zamana
kadar taviz vermeden savunduğu şeyhi
İbn Tûmert'in prensiplerinden birine ay-
kırı hareket etmiş oluyordu. Zira şeyhi-
ne göre devletin bir aile tarafından de-
ğil şûrâ meclisinin seçeceği ehil kimse-
ler tarafından idare edilmesi esastı.

Ebû Hafs'ın devlet adamı ve kuman-
dan olarak Abdülmü'min dönemindeki
nüfuzu Ebû Ya'kûb Yûsuf devrinde de
devam etti. 564'te (1169) bir ordunun
başında cihad için Endülüs'e geçti. Ba-
talyevs'i (Badajoz) istilâ eden Portekizli-
ler'i buradan kovdu. Onun bu başarısı
gerek Endülüs gerekse Kuzey Afrika'da
büyük sevinç uyandırdı. Ardından Mu-

vahhid idaresine girmemekte direnen
ve Doğu Endülüs'ün tamamını kontro-
lünde tutan İbn Merdenîş'in itaat altı-
na alınması için yapılan seferlere katıldı.
Daha sonra da Kastilyalılar'a karşı yû-
rütülen cihad faaliyetlerine iştirak etti.

Ebû Hafs, Muvahhidler'in yıkılışından
sonra kurulan Hafsîler hânedanının da
atasıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, X, 576, 579, 580; XI,
156, 311; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, Tît-
vân 1956, IV, 25; İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, I, 277;
İbn Haldûn, *el-İber*, VI, 228, 305; Muhammed
el-Bâcî el-Mes'ûdî, *el-Hulâşatü'n-Nakiyye fî
ümera'î İfrîkiyye*, Tunus 1283, s. 56; *el-Hule-
lû'l-Mevşîyye fî zikri'l-aḥbârî'l-Merrâküşîyye*
(nşr. S. Allûş), Rabat 1936, s. 79; Ebû Bekir b.
Ali es-Sanhâcî, *Aḥbârü'l-Mehdî b. Tûmert ve
bidâyetü devleti'l-Muvaḥḥidîn*, Rabat 1971, s.
37, 50, 59-60, 65, 67-68, 82, 84-85, 88; R.
Brunschvig, *La Berberie occidentale sous les
Hafsides*, Paris 1940, I, 13-16; M. Abdullah İnân,
*Asrû'l-Murâbitîn ve'l-Muvaḥḥidîn fî'l-Mağrib
ve'l-Endelûs*, Kahire 1383-84/1964, I, 240, 257,
260, 265, 279; II, 11, 18, 22, 34-35, 39-40, 42,
44, 46, 48, ayrıca bk. İndeks; Ch. A. Julien, *His-
toire de l'Afrique du Nord Tunisie-Algérie-Ma-
roc*, Paris 1980, II, 100-101, 105-106, 112, 135;
René Basset, "İbn Tûmert", *IA*, V/2, s. 831-
833; E. Lévi-Provençal, "Abd al-Mu'min", *El*²
(İng.), I, 78-79; a.mlf., "Abû Hafs 'Umar b. Yaḥ-
yâ al-Hintâtî", *a.e.*, I, 121-122; J. F. P. Hop-
kins, "İbn Tûmert", *a.e.*, III, 958-960.

MEHMET ÖZDEMİR

EBÜ HÂMİD el-GİRNÂTÎ

(أبو حامد الغرناطي)

Ebû Hâmid Muhammed
b. Abdîrahmân (Abdirrahîm)
b. Süleymân el-Mâzinî el-Girnâtî
(ö. 565/1169)

Endülüslü coğrafyacı ve seyyah.

473'te (1080-81) Gîrnata'da (Granada)
doğdu ve ilk öğrenimini burada yaptı.
İlim tahsil etmek ve çeşitli ülkeleri ge-
zip görmek maksadıyla Endülüs'ten Do-
ğu'ya giden seyyahlara bir örnek teşkil
eden Ebû Hâmid'in hayatına dair bilinen-
ler, tabakat kitaplarından ziyade eser-
lerinde kendisi hakkında verdiği olduk-
ça az sayılabilecek mâlumata dayanmak-
tadır. 508 (1114-15) yılında Mısır'a gitti
ve bir müddet sonra Endülüs'e döndü.
1117'de bu defa Sicilya'ya gitmek üze-
re Endülüs'ten ayrıldı. Sardunya ve Sicil-
ya adalarına uğradıktan sonra Mısır'ın
İskenderiye şehrine ulaştı. Buradan Ka-
hire'ye geçti; bu sırada Kahire'de bulu-
nan ve kendisi gibi Endülüslü olan meş-
hur âlim Ebû Bekir et-Turtûşî'nin ders-